

Література

1. Библиейская энциклопедия. Российское Библиейское Общество. Лайон. –1996. – 356 с.
2. Гелей. Библиейский справочник. – «Библия для всех». – СПб., 2002. – 885 с.
3. Нюстрем. Библиейский словарь. – СПб., 2001. – 517 с.
4. Краткий библиейский словарь. – Изд-во Благая весть. – 973 с.

Белозьорова Ю. С. ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ЧАСУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Визнання тісного взаємозв'язку метафори з когнітивним аспектом людської діяльності [3, с. 25] дозволяє говорити про нерозривний зв'язок процесів метафоризації з процесами концептуалізації. Отож уможливується виділення «концептуальної метафори», в якій міститься ідея генерування образності. У такий спосіб концептуальна метафора може бути розглянута як результат трансферу інформації з однієї галузі знань в іншу [4, с. 103]. З іншого боку, є підстави вважати, що метафора формується не в мовленні, а в мисленні, бо саме воно здатне проводити аналогії між деякими гетерогенними сутностями, завдяки чому людина описує одну ментальну сутність у термінах іншої [6, с. 404]. Таким чином, метафора є когнітивно-дискурсивним явищем, в якому відображаються результати взаємодії певних ментальних (зіставлення двох і більше референтів) і мовленнєвих процесів.

Основна причина метафоричної активності мовлення полягає в тому, що значна кількість ціннісно важливих для людини явищ (час, простір, стан, емоції тощо) є абстракціями, в результаті чого виникає необхідність їх унаочнення через простіші й доступніші для буденної свідомості поняття. Саме потреба в осмисленні та усвідомленні явищ одного гатунку в термінах іншого й призводить до виникнення метафори в концептуальних структурах мислення [11, с. 115].

В окреслений спосіб представляється можливим побудувати концептуально-метафоричну модель часу в проєкції на німецькомовну картину світу. У цій моделі основне місце посідають ті комплекси, що є універсальними інформаційними структурами в системі «концептуальний референт» (КР) – «концептуальний корелят метафори» (КК). Услід за С. А. Жаботинською [2, с. 17-18], такі комплекси ми будемо називати «предметно-центричними фреймами», структуру яких можна представити у вигляді такої формули:

[[**(СТІЛЬКИ (ТАКОГО (ДЕЩО ІСНУЄ))) ЩОСЬ РОБЛЯЧИ**] **ТАК**] **ТУТ-ЗАРАЗ**].

У ході метафоризації фрейм КР і фрейм КК зіставляються. Встановлення подібності між двома понятійними сферами відбувається за кількісним (слот **СТІЛЬКИ**), якісним (слот **ТАКИЙ**), буттєвим/акціональним (слот **ІСНУЄ / ЩОСЬ РОБИТЬ**), оцінним (слот **ТАК**), локативним (слот **ТУТ**), темпоральним (слот **ЗАРАЗ**) параметрами (див. рис.) Ці параметри стають зонами перетину двох концептуальних комплексів – основою метафори. Тут слід приєднатися до думки Т. В. Овчарук [5, с. 51], яка вважає, що в результаті співположення двох фреймів виникає сітьова модель на зразок подібності.

КР: [[**(СТІЛЬКИ (ТАКОГО (ДЕЩО-1 ІСНУЄ))) ЩОСЬ РОБЛЯЧИ**] **ТАК**] **ТУТ-ЗАРАЗ**]

подібно (°)

КК: [[**(СТІЛЬКИ (ТАКОГО (ДЕЩО-2 ІСНУЄ))) ЩОСЬ РОБЛЯЧИ**] **ТАК**] **ТУТ-ЗАРАЗ**]

Рис. Сітьова модель процесу метафоризації

Слот **ДЕЩО-1** у структурі КР у нашому випадку представлений вербалізованими концептами, які формують загальне поняття ЧАС, що, як відомо, є чистою абстракцією. Містять абстрактні характеристики об'єкта ЧАС, предикатні слоти осмислюються через посередництво конкретних сутностей. Останні являють собою слот **ДЕЩО-2** у фреймовій структурі КК і є переважно конкретно концептуалізованими поняттями.

Аналіз мовного матеріалу показує, що при встановленні подібності референтна концептуальна сфера **ДЕЩО-1** співвідноситься в німецькомовній свідомості з корелятивними галузями метафоричного спектра **ДЕЩО-2**, представленого конкретними поняттями ІСТОТИ, ФІЗИЧНІ ТІЛА, РОСЛИНИ, РЕЧІ, РЕЧОВИНИ, РІДИНИ, ПОВІТРЯ і незначним відсотком абстрактних понять – (ГРОШІ, ВИД ЗАНЯТТЯ, ПРОСТІР).

Розглянемо більш докладно структуру сітьової моделі концептуальних метафор, що позначають макроконцепт ЧАС.

1. ЧАС ≡ ІСТОТИ

• ЧАС ← ТАКИЙ {сильний, слабкий} → ІСТОТА: *Auch die Heiligen haben ihre schwachen Augenblicke* [10, с. 55].

• ЧАС ← ІСНУЄ ТАК {самостійно рухається вперед / назад, з різною швидкістю} → ІСТОТА: *Kommt Zeit, kommt Rat* [10, с. 46]; *die Zeit geht, flieht, rennt, läuft* [16, с. 789]; *während der laufenden Dekaden*.

• ЧАС ← ЩОСЬ РОБИТЬ {вчиняє насильство, б'є, пожирає} → ІСТОТА: *Zeit frisst Eisen* [7, с. 694]; *dem Glücklichen schlägt keine Stunde* [7, с. 568].

2. ЧАС ≡ ЛЮДИНА

• ЧАС ← ТАКИЙ {характер (добрий, злий, смутний, веселий, щасливий), стан / зовнішність (худий, товстий, жирний, красивий, некрасивий), вік (молодий, старий)} → ЛЮДИНА: *Auf Plage folgen heitere Tage* [7, с. 573]; *Sie haben in guten und bösen Tagen immer zusammengehalten* [13, с. 831]; *Es war eine glückliche Zeit für sie* [17, с. 4430]; *In der Bibel kamen... erst nach den sieben mageren die sieben fetten Jahre* [13, с. 387]; *Das ist*

erst in jüngster Zeit geschehen [17, с. 4430]; *Auf seine alten Tage mußte er noch viel durchmachen* [17, с. 3682]; *Die Zeit ist der beste Arzt* [10, с. 22].

• ЧАС ← ЩОСЬ РОБИТЬ {працює, учить, приносить, руйнує, б'є, квапить тощо} → ЛЮДИНА: *Die Zeit arbeitet also diesmal für ihn* [13, с. 1007]; *Die Zeit wird es lehren* [17, с. 4429]; *Die Zeit bringt reife Roggen* [7, с. 693]; *Zeit bringt Rosen; Er weiß, was die Stunde geschlagen hat* [17, с. 3651]; *Die Zeit drängt; die Zeit eilt* [17, с. 3339].

3. ЧАС ≡ ФІЗИЧНІ ТІЛА

• ЧАС ← ТАКИЙ {вага – важкий, легкий} → ФІЗИЧНЕ ТІЛО: *Wir haben schwere Stunden miteinander verlebt.*

• ЧАС ← СТЬЛКИ {розмір – великий, малий} → ФІЗИЧНЕ ТІЛО: *eine kleine Stunde* [7, с. 586]; *Jetzt kommt Werners große Stunde* [13, с. 820].

4. ЧАС ≡ РІЧ

ЧАС ← ТАКИЙ {старий, новий, загублений} → РІЧ: *Die alte Zeit war immer besser* [7, с. 693]; *Sie kann sich nicht in die neue Zeit schicken* [17, с. 4430]; *Verlorene Zeit kommt niemals wieder* [7, с. 694].

5. ЧАС ≡ РОСЛИНИ

ЧАС ← ТАКИЙ {зрілий, вистиглий, неvistиглий} → РОСЛИНА: *Die Zeit ist halt nicht reif für den Bewußtseinswandel...* [13, с. 1007].

6. ЧАС ≡ РЕЧОВИНА

ЧАС ← ТАКИЙ {якість – золотий, гіркий тощо} → РЕЧОВИНА: *Das waren goldene Tage damals in München* [13, с. 830]; *Wo ist die goldene Zeit unserer Jünglingsjahre hin?* [17, с. 4430]; *Wir haben bittere Stunden miteinander verlebt* [17, с. 3651].

7. ЧАС ≡ РІДИНА

• ЧАС ← ІСНУЄ ТАК {рух у певному напрямку як потоки води} → РІДИНА: *Die Zeit verfließt, verrinnt* [16, с. 789]; *Zeit, Ebbe und Flut warten auf niemand* [16, с. 780].

• ЧАС ← ІСНУЄ ТАК {стан шторму або штилу} → ВОДЯНИЙ ПРОСТІР: *Die Zeit ist eine Welle; Die Zeit steht nicht still* [7, с. 693].

• ЧАС ← ТАКИЙ {спокійний, неспокійний} → ВОДЯНИЙ ПРОСТІР: *Keine ruhige Stunde haben* [13, с. 821]; *In stillen Stunden dachte er darüber nach* [17, с. 3651].

8. ЧАС ≡ ЛІКИ

ЧАС ← ЩОСЬ РОБИТЬ {допомагає, лікує} → ЛІКИ: *Die Zeit heilt alle Wunden* [7, с. 693]; *Die Zeit lindert jeden Schmerz* [7, с. 693].

9. ЧАС ≡ ПОТОКИ ПОВІТРЯ (ГАЗИ), ВІТЕР

ЧАС ← ЩОСЬ РОБИТЬ {рве, бешкетує} → ПОТОКИ ПОВІТРЯ, ВІТЕР: *Die Zeit entblättert jede Rose* [7, с. 693].

10. ЧАС ≡ ДОЗВІЛЛЯ (СПОРТ, ХОБІ)

ЧАС ← ТАКИЙ {виграний, програний} → СПОРТ, АЗАРТ: *Zeit verlieren / gewinnen* [9, т. 6, с. 2925]; *Wer Zeit gewinnt, gewinnt viel* [7, с. 694].

11. ЧАС ≡ ГРОШІ

• ЧАС ← ТАКИЙ {коштовний, заощаджений, виграний} → ГРОШІ: *Zeit ist Geld; Zeit ist eine kostbare Gabe* [17, с. 532]; *Wer die Minute spart, gewinnt Stunden* [8, т. 3, с. 695]; *Wir können viel Zeit sparen* [12, с. 429].

• ЧАС ← ІСНУЄ ТАК {коштує} → ГРОШІ: *Es kostet Zeit* [9, т. 6, с. 2925].

12. ЧАС ≡ ПРОСТІР

• ЧАС ← ТАКИЙ {короткий, довгий} → ВИМІР ПРОСТОРУ: *kurze Jahre – lange Minuten*; перша метафора вказує на швидкоплинність часу – (роки летять), а друга – на довготу повсякденності, що «тягнеться» у хвилинах.

• ЧАС ← ТУТ {місткість, площа, довжина} → ПРОСТІР: локальні прийменники, іменники та прислівники в якості вторинної (темпоральної) номінації: *in der Wohnung* → *in der Nacht* [9, т. 4, с. 1849], *in 1976, in dem Moment* [9, с. 1325]; *von München bis Dresden* → *vom Morgen bis zum Abend* [9, с. 1849]; *den Fluß lang gehen* → *drei Tage, ein Jahr lang* [12, с. 587]; *beim Tor* → *beim Mittagessen* [9, с. 1799]; *im Zeitraum, in der Zeitzone* [15]; *Zeit ist lange geworden* [8, т. 3, с. 339].

Спостереження над матеріалом свідчать про те, що типовими референтно-концептуальними сферами при метафоризації часу в німецькій мові є якісна, акціональна і буттєва. Отже, визначення подібності в процесі метафоризації відбувається найчастіше за допомогою слотів ТАКИЙ, ЩОСЬ РОБИТЬ, ІСНУЄ ТАК. При цьому акціональна ознака незначно (54%) переважає над буттєвою (46%), що зайвий раз підкреслює сприйняття часу як активно діючої сили. Під акціональністю ми розуміємо спосіб взаємодії одного предмета з іншим, при якій один із них здійснює вплив на інший, а під буттєвістю – існування об'єкта в одному із чотирьох своїх можливих концептуальних варіантів: спокій – рух, стан – процес [5, с. 52], що, навпаки, не припускає наявності іншого предмета. Локативна і кількісна ознаки не домінують при утворенні метафор часу.

Найчастіше час метафоризується за допомогою концептуальної сфери ІСТОТИ і особливо її таксона ЛЮДИНА. Привабливим при цьому є конкретність і антропоцентричність таких КК. Так, під «веселим», «прекрасним», «добрим», «злим» часом мислиться позитивна чи негативна характеристика подій, охоплених тим періодом, у який вони відбуваються, а під рухом часу – його акціональні властивості, що виявляються в лінійності та активності. У контексті «моделі Шляху людини», яку виділяє Н.Д. Арутюнова [1, с. 687], слід зазначити, що в німецькій мові мають місце метафори, у яких рух часу здійснюється в напрямку від майбутнього до минулого: все, що наступає (*der nächste Monat, der nächste Morgen, die nächste Woche* [14, с. 890]), прямує за тим, що відходить у минуле. Цей же принцип простежується й у виразах *der kommende Monat, das kommende Jahr, die kommenden Zeiten* [14, с. 750ff], а також у предикатах часу (*die Zeit kommt, (ver)geht, rennt, flieht*).

Більше того, до процесів метафоризації нерідко підключається телеологічний компонент, що стає невід'ємною рисою моделі сучасного життя (пор.: *Es kommt alles zu seiner Zeit, wenn es nur erwarten kann*

[7, с. 693]). Як відомо, мета взагалі може бути локалізованою тільки в майбутньому, бо її досягнення є рухом до цього майбутнього. Безсумнівно, зміна ціннісних орієнтирів у життєвому світі людини не може не впливати й на уявлення про час. Основний лексикон руху часу в німецькій мові зберігається (*die Zeit kommt, läuft, /ver/geht*), але метафора руху в ньому послаблена. Нерідко людина кидає виклик часу, намагається йти з ним у ногу, прагне змінити напрямок його потоку. У такий спосіб виникають метафори-неологізми: *mit der Zeit gehen, mit der Zeit fortschreiten, mit der Zeit Schritt halten, hinter seiner Zeit nicht zurückbleiben* [15]; *seiner Zeit voraus sein, in der Zeit sein, sich der Zeit anpassen* [17, с. 4430]; *den Geist einer Zeit spüren, die Zeichen der Zeit verstehen, der Zeit gerecht werden, dem Zuge der Zeit folgen, seiner Zeit vorausseilen* [17]. У цих та інших метафоричних виразах час ніби рухається разом з людиною в майбутнє.

У сфері КК фізичні тіла поняття «розмір»(великий / малий) проєктується на значущість подій певного часового відрізка, а поняття «вага» (легкий / важкий) – на позитивну й негативну оцінку його змістової сторони. КК зі сфери РІДИНА дозволяють підкреслювати таку властивість часу, як незворотність, а його плінність порівнювати з постійним рухом за принципом «все тече і міняється».

КК із концептуальної сфери РЕЧІ дозволяють представити час у вигляді матеріальної субстанції, яку можна втратити. Залучення концептуально-корелятивної області ліки уможливило ототожнення цілющих властивостей лікарських препаратів на фізичний стан людини й підкреслити ефективний вплив ходу часу на її фізичне чи психічне здоров'я.

Отже, процеси метафоризації постають як результат переосмислення абстрактної сутності ЧАС та її перепрофілювання в конкретно-предметну. Тим самим концептуальна модель метафори часу з'являється у вигляді гіпо-гіперонімічної сіті, кожний вузол якої розгортається у предметноцентричний фрейм.

Запропонований фреймовий аналіз концепту ЧАС у сучасній німецькомовній картині світу має певні дослідницькі перспективи. Йдеться, зокрема, про можливість подальших наукових розвідок щодо шляхів та способів концептуалізації й метафоризації часових відношень у тій чи іншій мовній картині світу, а також про можливість побудови фреймових моделей інших концептів різних природних мов.

Джерела та література

1. Арупонова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського університету. – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
3. Колесник Д. М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок: Дис. ... канд. фил. наук: 10.02.04. – Черкасы, 1996. – 203с.
4. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение: Пер. с англ. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
5. Овчарук Т.В. Сетевая модель концептуальных метафор: обозначение понятия деньги (на материале совр. англ. яз.) // Вісник Черкаського держ. ун-ту. – 1999. – Вип. 11. – С. 49-57.
6. Харкевич Г. І. Концептуальні метафори на позначення емоцій у сучасній англомовній художній прозі // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – Вип. 2. – С. 403-410.
7. Beyer H.A. Sprichwörterlexikon. – München: Beck, 1986. – 712 S.
8. Deutsches Sprichwörterlexikon. Ein Haushalt für deutsches Volk (in 4 Bdn.) / Hrsg. K.F. Wander. – Tübingen: Max Niemeyer, 1964. – Bd. 1. – 1802 S.; Bd. 3. – 1870 S.; B. 4. – 1824 S.
9. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache (in 6 Bdn.) / Hrsg. G. Drosowski. – Mannheim [u.a.]: Dudenverlag, 1981. – 2992 S.
10. Koschemjako W.S., Podgornaja L.J. Deutsche Sprichwörter und russische Äquivalente. – СПб.: КАРО, 2000. – 114 S.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
12. Paul H. Deutsches Wörterbuch: Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes. – Tübingen: Max Niemeyer, 2002. – 1243 S.
13. Schemann H. Deutsche Idiomatik. Die deutschen Redewendungen im Kontext. – Stuttgart: Ernst Klett, 1993. – 1037 S.
14. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon, 1997. – 1420 S.
15. Wortschatzlexikon. Internet-Projekt Deutscher Wortschatz. – Universität Leipzig, Institut für Informatik, 2003 – <http://www.wortschatz.uni-leipzig.de>
16. Wörter und Wendungen: Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / Hrsg. W. Agricola. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1988. – 818 S.
17. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache (in 6 Bdn.) / Hrsg. R. Klappenbach, W. Steinitz. – Berlin: Akademie, 1978. – 4579 S.

Белюсов В. Н.

СОСТОЯНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВА МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Одним из последствий кардинальных изменений геополитической ситуации в последние два десятилетия ХХ стало заметное сокращение изучения и употребления русского языка за пределами Российской Федерации. Однако и в современных геополитических условиях русский язык занимает достаточно важное место в социально-коммуникативной системе стран СНГ и Балтии, что, естественно, порождает вполне закономерный вопрос о его состоянии.

У народов, совместно проживающих в течение многих столетий на евразийском пространстве, вследствие общих геополитических, торгово-экономических интересов, культурных связей существуют широкие возможности плодотворного сотрудничества. С помощью русского языка на протяжении многих десятилетий и даже столетий преодолевался и до сих пор преодолевается языковой барьер между народами, в настоящее время проживающими в разных государствах. В ряде стран СНГ в последнее время увеличилась подготовка высококвалифицированных специалистов-русистов, стали издаваться новые журналы по русскому языку и литературе. Вместе с тем, наряду с положительными изменениями в национально-языковой политике, направленными на удовлетворение языковых потребностей граждан разных национальностей и тем самым поддерживающими употребление русского языка в межнациональном общении, в современных условиях функционирования русского языка в иноязычном окружении реанимируются и некоторые из уже подзабытых проблем, среди которых самое заметное место занимает проблема национальных вариантов русского языка.

Функционирование русского языка в коммуникативном пространстве стран СНГ и Балтии в настоящее время обуславливает необходимость более глубокого исследования его качественных характеристик. Важной проблемой представляется изучение национально-культурного акцента в русской речи билингвов. Разработка и внедрение новых подходов к изучению феномена межкультурной коммуникации, в основе которых лежит